

Poznań, 18. 07. 2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

Mgr Emilii Anny Gogacz pt. *Poznawanie i kształtowanie zachowań prospołecznych małych dzieci*

Przygotowanej pod opieką naukową prof. APS dr hab. Agnieszki Olechowskiej i promotora pomocniczego dra Marcina Zielińskiego w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie

Uwagi wstępne

Mgr Emilia Anna Gogacz w pracy doktorskiej podjęła ważną tematykę rozwoju społecznego dzieci w okresie wczesnego dzieciństwa oraz zagadnienie kształtowania zachowań prospołecznych małych dzieci w wieku 1:6-3:3 w wyniku zaplanowanych, celowych, przemyślanych i dobrze zorganizowanych działań edukacyjnych. Dzieci z tej grupy wiekowej są w Polsce stosunkowo rzadko obejmowane badaniami pedagogicznymi, choć tradycja dokumentowania rozwoju właśnie dzieci najmłodszych w formie dzienników rozwoju czy tworzenia sytuacji zadaniowych, quasi eksperymentalnych i naukowego opracowywania ich rezultatów ma już stosunkowo długą tradycję. Badania z udziałem małych dzieci są popularne i szeroko zakrojone na całym świecie (np. P. Kuhl, E. V. Clark, M. Tomasello, A. Ninio, J. K. Hamlin, Dunfield, Kuhkmeier, i inni). W naszym kraju takie badania prowadzi się bardzo trudno. Istnieje duże ryzyko ich niepowodzenia w związku z brakiem otwartości placówek edukacyjnych. Badacze i Badaczki nie otrzymują zgody na realizację np. Anna Ratajczak zwróciła się do 200 placówek opieki nad dziećmi do lat 3 o zgodę na przeprowadzenie badań, uzyskała ją od zaledwie od 11, mimo interwencji Dyrektora Wydziału Zdrowia i Spraw Społecznych Urzędu Miasta¹, o swoich trudnych doświadczeniach w kontakcie z placówkami pisze także Katarzyna Sadowska²) co niejednokrotnie skutecznie wygasza zapał poznawczy naukowczyń i naukowców. Wiele osób staje wobec konieczności zmodyfikowania, lub wręcz

¹ Ratajczak Anna Wspomaganie rozwoju małych dzieci w percepcji i doświadczeniach ich opiekunów, UAM, Poznań, 2019, s. 145

² Sadowska Katarzyna, Wczesnodziecięca edukacja w żłobku. Obraz i postrzeganie, UAM, Poznań, 2018, s. 23-24

zmiany sformułowanych założeń badawczych. W tym kontekście należy docenić konsekwencję pani mgr Emilii Anny Gogacz, która rozpoczęła pracę nad przygotowaniem dysertacji w 2015 roku, opracowała autorskie zadania diagnostyczne, przygotowała autorskie narzędzia badawcze, przez 6 miesięcy prowadziła badania pilotażowe, modyfikowała zadania, dostosowywała je do potrzeb i możliwości małych dzieci, tyle samo realizowała badania właściwe pokonując szereg przeszkód i trudności. Miała możliwość swobodnej realizacji badań, ponieważ jako psycholog współpracowała z placówką. Mogła zatem jako badaczka działać w sposób przemyślany i nieskrępowany, mogła dobrze, bez pośpiechu, dodatkowej presji przygotować i rzetelnie zrealizować badania. Trzeba podkreślić, że taka możliwość jest udziałem niewielu osób. W rezultacie zrealizowanych badań Doktorantka uzyskała wyniki może nie tyle bogate i obszerne, ile ważne dla dalszych weryfikacji badawczych zorientowanych wokół zagadnienia zachowań prospołecznych małych dzieci i z całą pewnością istotne dla praktyki wczesnej edukacji.

Struktura pracy

Praca liczy 186 stron plus aneksy. Ma klasyczną strukturę, składa się z trzech rozdziałów uzupełnionych podrozdziałami. Rozdział pierwszy (strony: 15-85) stanowi opis teoretycznych podstaw dla badań własnych. W rozdziale drugim (strony: 86-117) zaprezentowano założenia badań własnych. Ostatni rozdział (strony: 118-163) stanowi prezentację wyników badań. Całość kończy dyskusja nad wynikami badań (strony 164-166), podsumowanie (strony 167-170), bibliografia (strony 171-185) zawierająca wykaz literatury polsko i anglojęzycznej oraz załączniki, w których zamieszczono 9 tabel dokumentujących zachowania prospołeczne badanych dzieci. Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń.

Merytoryczna ocena pracy

We wstępie mgr Emilia Anna Gogacz wyjaśnia swoje zainteresowania badawcze i prezentuje strukturę pracy oraz treści zawarte w poszczególnych rozdziałach. Rozdział pierwszy zatytułowany „Teoretyczne podstawy badań własnych” rozpoczyna rozważania nad naturą i mechanizmami zmian rozwojowych w świetle wybranych koncepcji rozwoju człowieka. Autorka przywołuje i w syntetyczny sposób omawia wybrane wątki koncepcji psychologicznych, w tym: Zygmunta Freuda, Anny Freud, Alfreda Adlera, Carla Gustawa

Junga, Erika Eriksona, Jane Loevinger, Richarda Meyera, Jona Bowlby'ego, Burrusa Skinnera, Alberta Bandury, Jeana Piageta, Lwa Wygotskiego, Dawida Wooda, Jerome Brunnera,, Henryego Murraya, Abrahama Maslowa, Charlott Buhler, Urie Bronfenbrennera. Następnie charakteryzuje specyfikę rozwojową dziecka w wieku poniemowlęcym. Zwraca m.in. uwagę na znaczenie pierwszych lat życia dla dalszego funkcjonowania jednostki, opisuje poszczególne osiągnięcia rozwojowe tego okresu życia człowieka. Szczególną uwagę koncentruje na zagadnieniu rozwoju relacji przywiązania z osobami znaczącymi, na rozwoju emocjonalnym oraz formowaniu się podstaw autonomii i samostanowienia. W kontekście założonych badań (komunikacji z dziećmi podczas realizacji zadań diagnostycznych, gradacji komunikatów) zabrakło według mnie pogłębienia wątku komunikacji niewerbalnej, niewerbalnej z elementami werbalnymi, komunikacji werbalnej z dorosłym (i rówieśnikiem). Autorka sygnalizuje pewne wątki, bardziej jednak skupia się na aspekcie posługiwania się językiem, bogaceniu zasobu słownikowego dziecka, rozumieniu pleceń, nazw, itp., niż na samej komunikacji. W kontekście rozwijania zachowań prospołecznych zasadne byłoby opisanie zagadnienia protokomunikacji i komunikacji współtworzonej przez małe dziecko. Kolejny podrozdział został zogniskowany wokół zagadnienia prospołecznych zachowań (m.in. empatii, zachowań pomocowych, altruistycznych, dzielenia emocji) małych dzieci. Następnie Doktorantka rozwinęła wątek zachowań prospołecznych małych dzieci w relacjach z osobami dorosłymi. Autorka zwraca tu m.in. uwagę na programy wychowawcze, edukacyjne, aktualne opracowania podejmujące zagadnienie zachowań prospołecznych małych dzieci. Przywołuje i omawia aktualne wyniki badań. Cała część teoretyczna opracowana jest wielowątkowo, z licznymi odwołaniami do źródeł i literatury polsko- i anglojęzycznej, napisana została dobrym naukowym językiem. Proponuję uzupełnić literaturę o prace Lucyny Telki np. „Przekształcanie przestrzeni społecznej placówki Studium społeczno-pedagogiczne”, w którym Autorka na podstawie badań własnych opisała m.in. zagadnienie relacji małego dziecka i dorosłego. Jestem przekonana, że koncepcja towarzyszenia dziecku w rozwoju wspomnianej badaczki doskonale uzupełniłaby wątki podjęte przez panią mgr Emilię Annę Gogacz. W kontekście zapowiedzianych we wstępie, a następnie opisanych w rozdziale drugim założeń badawczych oraz wprowadzonych w tym rozdziale pojęć „aktorów”, „aktorów społecznych”, sugerowałabym poszerzenie zagadnień teoretycznych o koncepcję Ervinga Goffmana.

Rozdział drugi został poświęcony opisowi założeń badań własnych. Doktorantka w tej części pracy wyjaśniła, że badania będą prowadzone w jakościowej orientacji badawczej- uzasadniła swój wybór, następnie określiła przedmiot, sformułowała cele badań: cel teoretyczny jakim jest

wzbogacenie wiedzy na temat zachowań prospołecznych małych dzieci w wieku od 1;6 do 3;3 na podstawie wyników zadań diagnostycznych „Ból”, „Głód”, „Brak” przeprowadzonych w sposób uwzględniający stopień gradacji komunikatów oraz rodzaj aktora, do którego kierowana była pomoc; cel praktyczny sformułowany następująco: opracowanie dla opiekunów dziecięcych w żłobku dyspozycji do prowadzenia zajęć stymulujących rozwój zachowań prospołecznych małych dzieci w wieku od 1;6 do 3;3 lat na podstawie wyników zadań diagnostycznych „Ból”, „Głód”, „Brak” przeprowadzonych w sposób uwzględniający stopień gradacji komunikatów oraz rodzaj aktora, do którego kierowana była pomoc. W kolejności sformułowała dwa problemy badawcze główne: 1. Jakie zachowania prospołeczne małych dzieci w wieku od 1;6 do 3;3 można było zaobserwować w czasie realizacji zadań diagnostycznych „Ból”, „Głód”, „Brak” przeprowadzonych w sposób uwzględniający stopień gradacji komunikatów oraz rodzaj aktora, do którego kierowana była pomoc? 2. Jakie dyspozycje do prowadzenia zajęć stymulujących rozwój zachowań prospołecznych małych dzieci w wieku od 1;6 do 3;3 można było zaobserwować w czasie realizacji zadań diagnostycznych „Ból”, „Głód”, „Brak” przeprowadzonych w sposób uwzględniający stopień gradacji komunikatów oraz rodzaj aktora, do którego kierowana była pomoc? Zostały one uzupełnione problemami szczegółowymi odnoszącymi się do każdego z planowanych zadań diagnostycznych. Moją wątpliwość budzi sformułowanie problemów badawczych w czasie przeszłym. Problemy badawcze odnoszą się do planowanych badań, według mnie lepiej sformułować je w czasie przyszłym np. Jakie zachowania społeczne można zaobserwować podczas realizacji zadań diagnostycznych... W trakcie weryfikacji empirycznej badacz/badaczka poszukuje odpowiedzi na postawione sobie problemy w formie pytań badawczych.

Badania zostały przeprowadzone metodą zadań diagnostycznych, która- jak uzasadnia Doktorantka- została wyprowadzona z badań psychologicznych i pedagogicznych przez Jeana Piageta i spopularyzowana przez Edytę Gruszczyk-Kolczyńską i Ewę Zielińską. Następnie opisuje założenia i sposób organizacji każdego z trzech zaplanowanych zadań (w dwóch wariantach z udziałem zabawki i osoby dorosłej). Badania zostały zrealizowane przy wykorzystaniu następujących technik: obserwacji uczestniczącej, rozmowy i analizy dokumentów - szczegółowo opisanych przez Autorkę rozprawy. Badania właściwe poprzedzone zostały badaniem pilotażowym, którego przebieg znacząco wpłynął na ostateczny kształt zadań diagnostycznych, co Doktorantka opisała na stronach 100-101. Bez wątpienia wypracowanie zadań diagnostycznych zaproponowanych przez Autorkę był procesem

żmudnym, wymagającym dużej uwagi, wrażliwości i elastyczności. Wymagało wypracowania momentu włączenia sytuacji zadaniowych w przestrzeń dnia małych dzieci, odpowiedniego zaaranżowania przestrzeni, doboru rekwizytów, by spełniały założone cele, właściwego sformułowania komunikatów, by były zrozumiałe dla dzieci, by dzieci rozumiały treść każdego zadania zgodnie z intencją badaczki, itp. Przygotowanie badania właściwego, dostosowanie do potrzeb i możliwości małych dzieci było z pewnością niełatwym i czasochłonnym zadaniem. W dalszej części rozdziału Doktorantka opisuje teren badań i grupę badawczą. Badania zostały zrealizowane w trzech grupach wiekowych w Publicznym Żłobku nr 49 należącym do Zespołu Żłobków Miasta Stołecznego Warszawy. Dobór dzieci do grupy badawczej był celowy. W badaniu uczestniczyły dzieci, których rodzice/opiekunowie wyrazili zgodę na udział w badaniu: urodzone o czasie, zdrowe, bez stwierdzonej niepełnosprawności, niebędące w trakcie specjalistycznej diagnozy, po pozytywnym procesie adaptacji, chętnie uczęszczające do żłobka. Grupa badawcza liczyła 33 dzieci (18 dziewczynek i 15 chłopców) w wieku 1:6-3:3 lat (11 osób w każdej grupie wiekowej: odpowiednio: grupa najmłodsza, dzieci w wieku 1:6-2:1; grupa starsza, dzieci w wieku: 2:1-2:9, grupa najstarsza, dzieci w wieku: 2:7-3:3). Badania były realizowane w podgrupach: jedno-dwu-trzy- i pięcioosobowych. Opis założeń badawczych uważam za wyczerpujący i klarowny. Doktorantka precyzyjnie opisała kolejne kroki swojego postępowania badawczego.

W rozdziale trzecim zaprezentowała przebieg badań i zinterpretowała wyniki w odniesieniu do każdej grupy wiekowej w dwóch wariantach w poszczególnych podgrupach. Informacje zawarte w treści tego rozdziału są szczegółowe, logiczne i uporządkowane. Autorka w trzech sytuacjach badawczych odnotowała przejawy zachowań pomocowych o charakterze pomocy empatycznej, altruistycznej, takich, które przejawiały się w formie informowania, wskazywania, podejmowania próby odwrócenia uwagi.

Wyniki badań posłużyły Doktorantce do sformułowania dyspozycji do prowadzenia zajęć stymulujących rozwijanie zachowań poznawczych u dzieci w wieku 1:6-3:3. Mgr Emilia Anna Gogacz zaproponowała konkretne zalecenia do pracy z dziećmi np. określa kolejność realizacji zadań: najpierw zadania z wykorzystaniem misia-zabawki, następnie z udziałem osoby dorosłej, argumentując, iż taka kolejność ułatwia dzieciom zaangażowanie się w zadanie. Zwróciła uwagę na przestrzeń, w której proponuje się dzieciom działania prospołeczne, podkreślając konieczność zapewnienia im bezpieczeństwa emocjonalnego. Podkreśliła znaczenie znanych dzieciom rekwizytów i przedmiotów, itp. Szczegółowo opisała sposób ich wykorzystania. Odniosła się do liczebności dzieci w grupach zadaniowych. Zwróciła uwagę na

określony sposób zachowania się osoby dorosłej. Ta część pracy ma dużą wartość aplikacyjną. Doktorantka umiejętnie przełożyła rezultaty zrealizowanych badań na rozwiązania służące praktyce edukacyjnej. W tym miejscu można tylko wyrazić pewien niedosyt związany z niewielką grupą dzieci objętą badaniem. Ważne poznawczo byłoby powtórzenie badania w innej grupie, w celu potwierdzenia/weryfikacji uzyskanych rezultatów.

Pracę kończy dyskusja nad założeniami i wynikami badań. Mgr Emilia Anna Gogacz podkreśla trudność realizacji zadań badawczych, rozciągnięcie badań w czasie, konieczność wykazania się cierpliwością wytrwałością, utrzymywaniem stałego kontaktu z rodzicami dzieci, wskazuje zaskakujące dla Badaczki sytuacje podczas realizacji zadań diagnostycznych. Zwraca uwagę na pewne niepowodzenia np. związane z niemożnością przeprowadzenia badań w grupach o stałej strukturze dzieci ze względu na częste nieobecności dzieci związane z naturalnym w tym wieku procesem nabywania odporności. Sformułowane przez Doktorantkę refleksje są istotne dla planowania i realizacji przyszłych badań zorientowanych na zbliżoną tematykę.

Domknięciem dysertacji jest podsumowanie zawierające refleksje końcowe.

Dużą wartość poznawczą mają załączone w aneksie w formie tabel arkusze obserwacji zachowań dzieci podczas realizacji poszczególnych wariantów zadań, w poszczególnych podgrupach. Materiał zawiera wnioski sformułowane oddzielnie w odniesieniu do każdej sytuacji.

Praca została napisana dobrym językiem naukowym, z dużą starannością i dbałością zarówno o warstwę merytoryczną, jak i redakcyjną, wizualną (wytyłuszczona najważniejsze fragmenty, wyniki przedstawiono w przejrzystych tabelach, zamieszczono fotografie).

Konkluzja

Podsumowując analizę przedstawionej do oceny dysertacji doktorskiej pani mgr Emilii Anny Gogacz pt. „Poznawanie i kształtowanie zachowań prospołecznych małych dzieci” przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. APS dr hab. Agnieszki Olechowskiej i promotora pomocniczego doktora Marcina Zielińskiego w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie stwierdzam, iż spełnia ona wszystkie warunki stawiane rozprawie doktorskiej określone w par. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o tytule naukowym i stopniach naukowych (Dz. U. nr 65; poz. 595 z późn. zm.). Doktorantkę cechują umiejętności warsztatowe, związane z planowaniem organizacją badań

naukowych. Doktorantka wykazała się ponadto umiejętnościami analizy pozyskanego materiału badawczego, dyskusji nad danymi, formułowania wniosków wypływających z badań własnych i rekomendacji dla praktyki edukacyjnej.

W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie mgr Emilii Anny Gogacz do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Prof. UAM dr hab. Kinga Kuszak

Wydział Studiów Edukacyjnych

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu